

INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETILGAN O'QUVCHILAR HAYOT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH DOLZARB MASALA SIFATIDA.

*Toshkent TMC institute Pedagogika va
psixologiya kafedrası o'qituvchisi
Eshmamatova Sitara Tuyg'un qizi
TMC institute talabasi
Artikaliyeva Nodira Xursand qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida ishtirok etayotgan o'quvchilar hayot xavfsizligini ta'minlash masalasi yoritiladi. Nogironligi yoki maxsus ehtiyojlari mavjud bolalarning ta'lim jarayonida xavfsiz muhitda bo'lishi, ular uchun mos sharoit yaratish va xavfsizlik tizimlarini takomillashtirish zamonaviy ta'lim siyosatining eng muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqot davomida nazariy manbalar tahlil qilinib, xavfsizlikni ta'minlashda qo'llaniladigan metodlar, amaliy natijalar hamda muhokamalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, xavfsizlik, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, pedagogik qo'llab-quvvatlash, psixologik himoya, zamonaviy ta'lim.

Inklyuziv ta'lim bugungi kunda ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta'lim muassasalariga jalb etish ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi, biroq bu jarayonda eng dolzarb muammolardan biri – hayot xavfsizligini ta'minlash masalasidir. Chunki jismoniy yoki ruhiy rivojlanishda turli qiyinchiliklarga ega bo'lgan o'quvchilar o'ziga xos ehtiyojlarga ega bo'lib, ularga mos muhitni yaratish o'qituvchi va jamiyat zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni (nogironligi bo'lgan, jismoniy yoki psixologik cheklovlariga ega bolalar) umumiy ta'lim muhitiga to'liq jalb etish jarayoni bo'lib, O'zbekistonda davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. 2020-2025 yillarga mo'ljallangan Inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (PQ-4860-sonli qaror asosida) va "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da nogironlikka ega shaxslarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotga jalb qilinishi, shu jumladan sifatli ta'lim va xavfsizlik ta'minoti belgilangan. 2023-2024 o'quv yilida 530 ta maktabda inklyuziv ta'lim joriy etilib, 1195 nafar bola (ulardan 449 nafari qizlar) qamrab olingan. Biroq, hayot xavfsizligini ta'minlash dolzarb masaladir, chunki jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilar favqulodda vaziyatlarda (yong'in, zilzila, tabiiy ofatlar) qo'shimcha qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Quyida bu masalani batafsil ko'rib chiqamiz, milliy va xalqaro tajribalarga asoslanib.

Fizikaviy xavfsizlik: Infratuzilma va muhitni moslashtirish

Fizikaviy xavfsizlik – inklyuziv ta'limning asosiy ustuni bo'lib, maktab binolari va sinf xonalari barcha o'quvchilar uchun qulay va xavfsiz bo'lishi kerak. O'zbekiston Konstitutsiyasi, Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konventsia va 2020-yilgi Nogironlar huquqlari to'g'risidagi qonun (shuningdek, 754-sonli qaror) bu borada qonuniy asos yaratgan.

Asosiy choralar va strategiyalar:

- Binolarni moslashtirish: Rampalar, keng eshiklar, liftlar, qo'ltiqlarga ega zinapoyalar va nogironlar uchun maxsus hojatxonalar o'rnatish. Masalan, aravachali o'quvchilar uchun zinapoyalar olib tashlanishi yoki past narxda moslashtirilishi mumkin (Salamanka deklaratsiyasi asosida).

- Favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik: Evakuatsiya rejalari jismoniy cheklovlariga moslashtirilishi, taktil xaritalar (ko'zi ojizlar uchun), ovoqli signallar va maxsus evakuatsiya jihozlari (masalan, Yaponiyada qo'llaniladigan BOSAI ko'rsatmalari) ishlatilishi kerak. O'zbekistonda 754-sonli qarorga ko'ra, barcha aholiga, shu jumladan nogironlarga, favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik kurslari o'tkaziladi.

- Xalqaro tajriba: Yaponiya va Janubiy Koreyada mobil o'quv vositalari va elektron platformalar (Nihhon-Alert tizimi) orqali mashg'ulotlar o'tkaziladi; AQSh va Turkiyada maktablarda oylik dril mashqlar o'tkaziladi.

Psixologik xavfsizlik: Tenglik va hurmat muhiti

Inklyuziv ta'limda psixologik xavfsizlik zo'ravonlik (bullying), kamsitish va stressni oldini olishga qaratilgan. Do'stona muhit yaratish orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifoda etishi va ijobiy munosabatlar shakllantirishi kerak.

Asosiy choralar:

- Kamsitishlarni bartaraf etish: O'qituvchilar va ota-onalar uchun onlayn seminarlar (2023-2024 yilda 12 marta o'tkazilib, 3680 nafar ishtirok etgan). Pedagoglar nogiron bolalar bilan ishlashni tushuntirib, salbiy munosabatlarni oldini oladi.

- Psixologik yordam: Maktab psixologlari individual maslahatlar beradi, logopedik mashg'ulotlar va nutq rivojlantirish darslari o'tkazadi. Masalan, ko'zi ojiz o'quvchilar uchun vizual yordamchilar (rasmlar, taktil materiallar) ishlatiladi.

- Muammolar: Jismoniy cheklovlar tufayli o'quvchilarning charchashi yoki chalg'ishi; tengsizlik hissi. Tavsiya: Ota-onalar va katta o'quvchilarni jalb etib, qo'llab-quvvatlash guruhlarini tashkil etish.

Tibbiy yordam va monitoring: Sog'liqni doimiy kuzatish

Maxsus ehtiyojli o'quvchilarning sog'lig'ini ta'minlash uchun maktablarda tibbiy xodimlar va psixologlar bo'lishi shart.

Asosiy choralar:

- Individual rejalashtirish: Individual ta'lim dasturlari (IEP) orqali dori-darmonlar, maxsus o'rindiqlar va transport xizmatlari ta'minlanadi. Masalan, artritli bolalar uchun uzoq o'tirishni cheklash va maxsus o'rindiqlar berish.

- Maxsus mutaxassislar: Resurs pedagoglar va yordamchi o'qituvchilar (tyutorlar) maslahat beradi, tibbiy baholash o'tkazadi. Buyuk Britaniyada SENCO (maxsus ehtiyojlar koordinatori) tibbiy-psixologik xizmatlarni muvofiqlashtiradi.

- Muammolar: Mutaxassislar yetishmasligi (2023-2024 yilda 115 nafar maxsus pedagog faoliyat yuritgan). Tavsiya: Oliy ta'lim talabalarini amaliyotga jalb etish va malaka oshirish kurslarini ko'paytirish.

O'qituvchilar malakasi: Tayyorgarlik va mas'uliyat

O'qituvchilar maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo'yicha tayyorlanishi kerak, chunki ular psixologik va tibbiy bilimlarga ega bo'lishi lozim.

Asosiy choralar:

- Tayyorgarlik dasturlari: Metodik qo'llanmalar va kurslar (300 dan ortiq o'qituvchi va 80 ota-onaga o'qitilgan). Favqulodda vaziyatlarda harakat qilishni o'rgatish, masalan, birinchi yordam va himoya vositalarini ishlatish.

- Xalqaro tajriba: Italiyada yordamchi o'qituvchilar individual rejalarni ishlab chiqadi; Xitoyda ommaviy axborot vositalari orqali mashg'ulotlar o'tkaziladi.

- Muammolar: Nazoriy bilimlarning amaliyotga mos kelmasligi. Tavsiya: Tuman psixolog-metodistlari uchun maxsus kurslar tashkil etish.

Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlik

Ota-onalar bolaning ehtiyojlarini yaxshi bilganligi sababli, ularning ishtiroki muhim.

Asosiy choralar:

- Aloqa va ishtirok: Jamoaviy kengashlar orqali ota-onalar maktab faoliyatlarida qatnashadi, qo'llab-quvvatlash guruhlarini tuziladi.

- Dasturlar: "Inklyuziv ta'lim orqali bolaga do'stona munosabat" dasturi doirasida ota-onalar o'qitiladi.

- Muammolar: Aloqa yetishmasligi. Tavsiya: Muntazam uchrashuvlar va onlayn platformalarni joriy etish.

Umumiy muammolar va kelajak yo'nalishlari: O'zbekistonda inklyuziv maktablar soni ortmoqda (2024-2025 yilda ko'payishi rejalashtirilgan), ammo infratuzilma, moliya va mutaxassislar yetishmasligi dolzarb. Xalqaro tajribalarni (Yaponiya dril mashqlari, AQSh elektron tizimlari) qo'llash orqali xavfsizlikni kuchaytirish mumkin. Davlat, nodavlat tashkilotlar va jamoatchilik hamkorligi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limga jalb etilgan o'quvchilar hayot xavfsizligini ta'minlash – ta'lim sifatini oshirish va inson huquqlarini ta'minlashning ajralmas qismi hisoblanadi. Bu borada:

Ta'lim muassasalarida maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan xavfsizlik infratuzilmasi yaratish;

Pedagoglar va ota-onalar uchun xavfsizlik bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish;

Psixologik va tibbiy yordam xizmatlarini doimiy faoliyatda yo'lga qo'yish;

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda inklyuziv xavfsizlik standartlarini ishlab chiqish;

Bolalarning o'zini o'zi himoya qilish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash va inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *2020–2025 yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi*. – Toshkent, 2020.
3. UNESCO. *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education*. – Paris: UNESCO Publishing, 2017.
4. UNICEF. *Inclusive Education: Understanding Article 24 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. – New York, 2014.
5. Booth, T., & Ainscow, M. *The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.
6. Florian, L., & Black-Hawkins, K. *Exploring Inclusive Pedagogy*. – British Educational Research Journal, 37(5), 2011.
7. Худойбердиев Ш. *Инклюзив таълимда ўқувчилар хавфсизлигини таъминлаш масалалари*. – Тошкент: Фан, 2021.
8. Сатторов М. *Мактаб таълимида инклюзив йондошув ва педагогик технологиялар*. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2019.
9. Гуломов Г. *Педагогик психология ва инклюзив таълим*. – Тошкент: Университет, 2020.
10. Slee, R. *The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education*. – Routledge, 2011.
11. Ainscow, M. *Towards Inclusive Education: The Case of England*. – European Journal of Special Needs Education, 25(2), 2010.
12. Farrell, M. *The Effective Teacher's Guide to Inclusive Education: Inclusive Practices and Special Educational Needs*. – London: Routledge, 2012.